

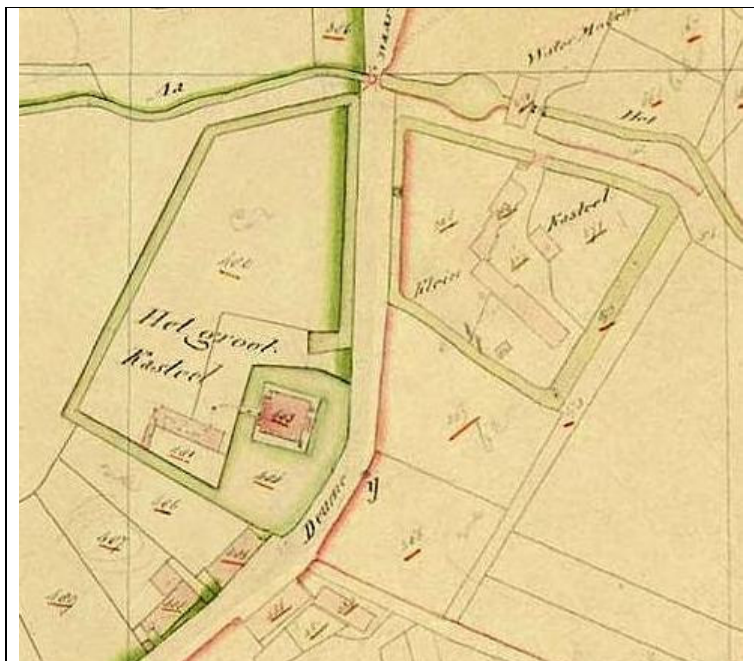
Gepubliceerd in d'n Uijtbeijndel, periodiek van Heemkundekring H.N. Ouwerling – Deurne, nr. 55, p. 16-23 (herfst 2004).

Eeuwenoude misverstanden rond het zogenaamde “Slot van Peelland”

door Luuk Keunen

Je hoeft maar een willekeurige kastelengids open te slaan, en het Klein Kasteel te Deurne wordt aangegeven “ook wel Slot van Peelland te heten”. Recent (1999) stond nog in de Kastelengids van Noord-Brabant te lezen: “*Slot Peelland is in oorsprong een 14^e eeuwse kasteel, waarvan de vierkante woontoren nog over is.*”¹

Tijdens het bestuderen van originele archiefbronnen, zoals leen- en cijnsregisters, oud-rechterlijke archieven en oud-administratieve archieven, werd deze naam echter geen enkele keer terug gevonden. Ook de journalist-heemkundige H.N. Ouwerling, in zijn tijd dé kenner van Deurnese archiefbronnen, gaat in geen enkel boek of artikel dieper in op de naam “Slot van Peelland”. Slechts op één plek noemt hij de term “Slot van Peelland”. Hij noemt het echter terloops als referentie naar een artikel waarin het genoemd wordt, zonder er een waarde-oordeel aan te hechten.² Hiermee was de nieuwsgierigheid naar de achtergrond van deze naam gewekt. Er werd een onderzoek gestart naar de achtergrond van de naam “Slot van Peelland”.

Afb. 1 - De kastelen aan het Haageind in Deurne in 1832. Let vooral op de toegang tot het terrein van het Klein Kasteel: die lag toen nog aan de huidige oprijlaan van de watermolen, de vroegere Heerendijk. Aan de zuidzijde van het Klein Kasteel lag nog een lange vleugel, de vroegere neerhof.

Het eerste werk dat werd geraadpleegd, was het bekende Aardrijkskundig Woordenboek van A.J. van der Aa, uit het tweede kwart van de 19^e eeuw³. Hij schrijft onder meer over het Slot van Peelland: “*Het was tegen de invallen der Gelderschen gebouwd. Men wil echter, dat het tegenwoordige daar thans nog aanwezige gebouw, niet het eigenlijke blokhuis geweest zij, maar slechts de poort daarvan, en dat het blokhuis verder zuidwaarts zoude gestaan hebben in eene groote weide, waar nog de*

¹ Becx, E., A. van Oirschot, F. van Oirschot en T. Vollebergh, 1999. Kastelengids van Noord-Brabant. Uitgeverij Matrijs, Utrecht.

² Ouwerling, H.N. en J.J.M. Heeren, 1963. Uit het verleden van de vroegere dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden. N.V. Boekdrukkerij “Helmond”, Helmond, pag. 47-48.

³ Aa, A.J. van der, 1839-1851. Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden Gorinchem.

grondslagen zouden aanwezig zijn. Van der Aa is dus uitgebreider over wat het Slot van Peelland geweest zou moeten zijn, dan de tegenwoordige literatuur.

Echter, ook zijn beweringen stroken totaal niet met wat we in archiefbronnen hebben kunnen vinden. De gronden ten zuidoosten van het Klein Kasteel werden vermoedelijk gedeeltelijk in de 15^e, maar pas grotendeels in de late 17^e en in de 18^e eeuw ontgonnen⁴, en wel als beemd (weidegrond). De voorganger van het Klein Kasteel lag totaal ergens anders, namelijk aan de Kerkeindseweg!⁵ De weide ten zuiden van het Klein Kasteel, waar voorheen het roekenbos stond, was in de 15^e eeuw ook al een weide, omgeven door weteringen om het enigszins bruikbaar te maken onder de daar aanwezige natte omstandigheden. Als er al “grondslagen” te zien waren, was dat in elk geval niet van een kasteel. Een kasteel achter of naast het huidige Klein Kasteel gaat recht in tegen alle historisch-geografische kennis die we hebben over Deurne.

Ook een tijdgenoot van Van der Aa, namelijk C.P.E. Robidé van der Aa, beschreef rond 1840 het Klein Kasteel als “*het zoogenaamde Oude Huis, ook wel Slot van Peelland genaamd*”.⁶ Hij haalt in zijn artikel diverse malen Van der Aa aan; we kunnen zeggen dat zijn werk deels op Van der Aa is gebaseerd.

Afb. 2 - Het Klein Kasteel met zijn gracht, maart 2003.

⁴ Rond 1690 werd toestemming verkregen om de beemdgronden waar nu de wijk “Kastelenerve” ligt, te ontginnen. De weide achter het Klein Kasteel wordt al in 1454 genoemd. De twee percelen die daar liggen, heten dan Kathelijnenbeemd en Vriezenbeemd.

⁵ Spamer, Ton, 2002. Dochter van Echternach. De parochie Deurne tot 1800. In: De St. Willibrorduskerk belicht. Lions Club, Deurne.

⁶ Robidé Van der Aa, C.P.E. Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgeblevene Burgen en Kasteelen. Zutphen, Walburg, 1978. Facsimile van Vieweg, Nijmegen 1841/1846.

Al in de tijd dat Ouwerling aan zijn Geschiedenis van Deurne schreef (eind 19e eeuw), kwam met name het werk van Robidé van der Aa onder vuur te liggen.⁷ Over de afbeelding van het Groot Kasteel in het werk van Robidé van der Aa zegt Ouwerling: “Ze dateert zowat uit het jaar 1850. Hoe men zoiets komt, begrijp ik niet. De uitvoering, enfin, die kan er heel goed door, maar wat de tekening betreft, die heeft o.a. dit gebrek, dat ze absoluut niet gelijkens is. Onze grootouders lieten zich waarachtig nogal iets in de hand duwen! (...) Ook de entourage is treurig; alles is gefantaseerd. Van al wat de tekenaar dienaangaande heeft aangebracht bestond er niets.”

Over de inhoud van de tekst zegt Ouwerling onomwonden en enigszins ironisch: “Dat pronkstuk van tekenkunst wordt nog vergezeld van vijf bladzijden tekst, waarvan ook ongeveer de helft niet deugt en die dus wel in harmonie is met het stuk, dat hij begeleidt. Men vindt er gissingen, die op helemaal niets steunen en feiten, waarvan sommige niet met de waarheid overeenkomen, terwijl andere helemaal uit de lucht gegrepen schijnen.”

Op de term “Slot van Peelland” gaat Ouwerling niet in; wel noemt hij het kort als hij opmerkt dat Robidé van der Aa onterecht meent dat de natuurkundige J.F. Martinet op het Oud Kasteel, “ook genaamd Slot van Peelland”, geboren werd.

Enkele jaren voordat Van der Aa en Robidé van der Aa met hun publicaties kwamen, zag een ander werk het levenslicht: “Beschrijving van de steden, dorpen, vlekken, heerlijkheden, gehuchten en voornaamste buurtschappen der Meierij”, door A.C. Brock, uitgegeven omstreeks 1825.⁸

Aan de hand van letterlijke vermeldingen mogen we concluderen dat het werk van Robidé van der Aa zwaar leunde op dat van Van der Aa. Vervolgens kunnen we aan de hand van vergelijking van de inhoud wel stellen dat Brock een letterlijke bron vormde voor het werk van Van der Aa. Van der Aa zal uit het hele land correspondenten naar literatuur hebben laten zoeken voor zijn meerdelig Aardrijkskundig Woordenboek. Aangezien er destijds een nog niet zo lang daarvoor voltooid werk over de Meierij lag (Brock voltooide zijn werk rond 1825), moet dat een belangrijk aanknopingspunt geweest zijn. Het verdient dus aandacht eens beter te gaan kijken naar wat Brock heeft geschreven over het Oud Kasteel.

Brock schrijft letterlijk⁹: “Het oud kasteel wil men dat eene poort is geweest van het overoud en sterk blokhuis, welke Grammaye noemd de sleutel van geheel Brabant geweest te zijn, en onder de naam van het slot van Peelland bekend staat, welke meer zuidwaarts, in eene groote weide zou gelegen hebben, van welke blokhuis nog de grondslaagen zoude te vinden zijn, echter is er alles met den overigen grond gelijk gemaakt.”

Hier hebben we een omschrijving waar we verder mee kunnen. Brock geeft als bron voor zijn beweringen een zekere Grammaye aan. Andere bronnen noemt hij niet. Wie was nu deze Grammaye?

Jan Baptist Grammaye was een Antwerpse geschiedschrijver. Met name in de eerste decennia van de 17^e eeuw verzamelde hij materiaal voor diverse werken. Dat leidde uiteindelijk onder meer tot zijn voor ons belangrijke werk¹⁰: “*Taxandria in qua antiquitates & decora regionum 5. coloniarum 6. ducatum 3.comitatum 7. baronatum 5. episcopatum 4.*”; vrij vertaald is dat: “*Taxandria, bevattende oudheden en bezienswaardigheden van 5 gewesten, 6 steden, 3 hertogdommen, 7 graafschappen, 5 baronieën, 4 bisdommen.*”

Hoe hij aan zijn Deurnese informatie kwam, is niet bekend. Wel weten we dat hij het stadsbestuur van 's-Hertogenbosch vroeg informatie voor hem te verzamelen uit de stedelijke archieven.¹¹ De informatie over Bakel en Deurne is zo gering dat we het hier in zijn geheel kunnen publiceren.¹²

⁷ Ouwerling, H.N. en J.J.M. Heeren, 1963. Uit het verleden van de vroegere dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden. N.V. Boekdrukkerij “Helmond”, Helmond, pag. 47-48.

⁸ Brock, A.C., geschreven ca. 1825. Beschrijving van de steden, dorpen, vlekken, heerlijkheden, gehuchten en voornaamste buurtschappen der Meierij” door A.C. Brock”. Streekarchief “Langs Aa en Dommel”. Veghel, 1978.

⁹ Brock, pag. 210 e.v.

¹⁰ Met dank aan Hein Vera, August de Man, Ton Spamer en Peter van Veelen. Het werk verscheen te Brussel in 1610.

¹¹ Bewerking van een artikel uit *Taxandria* (1895, pag. 30 e.v.) door Rob Kuijsten.

¹² Vertaling; het werk zelf is in het Latijn.

“Bakel, Doorssen: Bakel, aanzienlijk vanwege de oude parochie van heer Willebrordus en van Echternach en vanwege het hertogelijk huis, sinds kort van het geslacht van Witenhorst, dat het kasteel en de heerlijkheid van het naburige Deurne bezit. Daarbij mag niet verzwegen worden dat het vanouds een zeer sterk bolwerk tegen de Geldersen is geweest, een schild voor geheel Peelland.”

De goede lezer ziet ogenblikkelijk waar het vermoeden van Brock over een slot achter het Klein Kasteel vandaan komt: hij nam het “zeer sterk bolwerk” en het “schild voor geheel Peelland” zo letterlijk, dat hij dat aanzag voor een concreet bouwwerk, een zogenaamd “Slot van Peelland”! Het blijkt dus te gaan om een mis-interpretatie van de toen al 200 jaar oude tekst door Brock aan het begin van de 19^e eeuw. Bovendien zag Brock in het Latijnse woord “clypem” het begrip “sleutel”, terwijl het eigenlijk “schild” betekent!

Een verklaring voor Brock’s positionering van het fenomeen “Slot van Peelland” náást het Klein Kasteel is de volgende: men dacht, zo blijkt uit andere bronnen, dat het Klein Kasteel een poortgebouw moest zijn geweest voor dat “Slot van Peelland”. Het Klein Kasteel zèlf kon dus niet met dat Slot geïdentificeerd worden. Aangezien een poortgebouw altijd náást het hoofdgebouw staat, kon men niet anders redeneren dan dat dat Slot naast het Klein Kasteel gestaan zou hebben! Maar, zoals gezegd, het Klein Kasteel wás geen poortgebouw, en het Slot van Peelland heeft niet bestaan.

Afb. 3 - 't Oude Huis te Doorne in 1738. Tekening door Jan de Beijer. Getoond wordt hier de huidige achterzijde (oostzijde) van het Klein Kasteel. Het gedeelte links op de tekening werd in 1857 grotendeels gesloopt voor de bouw van het witte herenhuis.

Maar hoe zit het dan met die grondsporen? Wellicht waren bepaalde, ons onbekende, grondsporen daar de aanleiding voor. Tijdens opgravingen in 1998 aan het Haageind ten zuidwesten van het Klein Kasteel, werden restanten van twee kleine, maar zwaar gefundeerde, mogelijk laat 15^e eeuwse muurtjes gevonden onder de huidige weg. Wellicht waren deze muurresten (onderdelen van een gebouw van geringe lengte¹³, functie nog onduidelijk)¹⁴, de grondslagen die Brock nog had waargenomen en aanzag voor resten van het Slot van Peelland. Alles wijst er echter op dat deze muurtjes niet de restanten waren van een eerder kasteel; daarvoor zijn ze te jong. Bovendien weten

¹³ De funderingen liepen niet tot onder het weiland ten zuiden van het Klein Kasteel door.

¹⁴ Meer over deze muurresten: Berkvens, R., 1998. Middeleeuwse archeologie in Deurne. Archeologische vondsten rondom het kastelencomplex van Deurne. Archeologische werkgroep Hkk H.N. Ouwering, Deurne.

we uit historische bronnen dat er daar geen “derde” kasteel gelegen kan hebben. Welk gebouwtje dan wel langs het Haageind heeft gestaan, is onbekend.

Hoe Grammaye het “schild voor geheel Peelland” nu daadwerkelijk bedoelde, is nog niet geheel duidelijk. Of het sloeg op de plaats Deurne, of alleen op het kasteel, is niet duidelijk omschreven. Waarschijnlijk bedoelde Grammaye dat (het kasteel van?) Deurne vanwege zijn ligging tegen de Gelderse¹⁵ grens het schild moest vormen ter bescherming van alles wat westelijker lag. Het is dus veel meer in overdrachtelijke zin bedoeld. Kennelijk werkte de verdediging van Deurne tegen aanvallen vanuit het (zuid)oosten goed, want het “bolwerk” van de plaats of in het bijzonder het kasteel bleek “zeer sterk” te zijn.

Over de juiste historische achtergrond en de werkelijk plaats gevonden hebbende aanvallen vóór 1610 zijn nog onduidelijkheden. Wel weten we dat de landweren (aarden wallen) van de Heitrak en het Blokhuis van Liessel in de 16^e eeuw enige verdediging moeten hebben geboden voor het noordelijker gelegen Deurne. De weg van Meijel via Liessel en Deurne naar Bakel was de enige jaarrond begaanbare weg door het hoogveengebied van de Peel. Wellicht hebben het Groot en Klein Kasteel in hun oorspronkelijke gedaante (als beperkt versterkte woontorens met eventuele kleine poortgebouwen) ook nog een beperkte rol in de verdediging gespeeld. Bij de opgravingen in 1998 werd onder de huidige hertenwei een mogelijk 16^e eeuwse kanonskogel gevonden. Gezien het relatief dunne muurwerk zal hun belangrijkste functie echter vooral woonverblijf zijn geweest.

Concluderend kunnen we stellen: de oude kronieken en reisbeschrijvingen zijn van enig belang voor de geschiedschrijving van een plaats, maar bevatten meer dan eens “mythes” en “van-horen-zeggen-verhalen”. Bovendien waren de schrijvers vaak geen historici, en konden ze de verhalen die ze hoorden niet even goed op hun waarde schatten. Veel van wat er geschreven is, is door overschrijving uit oudere bronnen “verminkt”.

Hun verhalen dienen derhalve altijd met dat in het achterhoofd gelezen te worden, en zeker niet voor waar in wetenschappelijke en promotionele teksten te worden overgenomen. De manier waarop dit soort verhalen evolueren kunnen echter wel een prachtig studieobject zijn.

¹⁵ Limburg was het Overkwartier van het Hertogdom Gelre